

ПРАГМАТИКА СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНИХ ВІДНОШЕНЬ В УКРАЇНОМОВНИХ ТА АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТАХ ЖАХІВ

У статті в світлі прагмалінгвістики запропоновано аналіз механізмів взаємодії емотивної інтенції автора й елементів текстотворення в текстах жахів українською й англійською мовами. Відповідно тексти класифіковано як конвенційні й неконвенційні, що відповідає відношенням суб'єкта-джерела й реципієнта страху; основою розрізнення цих суб'єктів стали психологічні, культурологічні й лінгвістичні основи референції страшного. Виокремлено чинник, що об'єднує тексти в межах авторської інтенції, — експлуатація комунікативних смислів.

Ключові слова: лінгвістична прагматика, текст жахів, суб'єкт-джерело страху, суб'єкт-реципієнт страху, конвенційність і неконвенційність тексту.

Сучасна антропоцентрична парадигма лінгвістичних досліджень відкриває нові перспективи у вивченні законів творення й сприйняття тексту. Один з аспектів, що важко піддається аналізу, — це «омовлення» емоцій у тексті й реалізація інтенціональності у вираженні емотивного посилю. Попри авторський суб'єктивізм, притаманний текстам, насиченим емоціями, що, на перший погляд, унеможливує системний підхід до опису цього аспекту побудови твору, лінгвісти не полишають спроб узагальнити принципи й засоби вираження емоцій у тексті. На актуальності дослідження лінгвістичного виміру вираження емоцій наголошують А. Вежбицька, Д. Ейчисон, Р. Самолські, В. Шаховський¹ та представники когнітивного підходу до вивчення мовних явищ, що дозволяє дослідити когнітивні механізми свідомості через об'єктивовані в мові явища, тобто через фіксоване мовне відбиття (О. Борисов, С. Зайкіна, Ю. Яскевич² та ін.). На дослідженнях емоцій у тексті зосереджують увагу й семіологи, зокрема Н. Букс, Ф. Конт, А. Греймас, Ж. Фонтаній, Е. Фролі³.

¹ *Wierzbicka A.* Human Emotions: Universal or Culture-Specific? // *American Anthropologist*. — 1986. — Vol. 88. N 3. — P. 584–594; *Эйчисон Д.* Лингвистическое отражение любви, гнева и страха: цепи, сети или контейнеры? // *Язык и эмоции* : Сб. науч. тр. — Волгоград, 1995. — С. 76–91; *Samolsky R.* Apocalyptic Futures: marked bodies and the violence of the text in Kafka, Conrad, and Coetzee. — New York, 2011. — 237 p.; *Шаховский В. И.* Эмоция как межкультурный референт // *Коммуникация: теория и практика в различных социальных контекстах* : Материалы междунар. науч.-практ. конф. — Пятигорск, 2002. — Ч. 1. — С. 92–94.

² *Борисов О. О.* Мовні засоби вираження емоційного концепту *страх*: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі сучасної англомовної художньої прози) : Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — Житомир, 2005. — 20 с.; *Зайкина С. В.* Страх // *Антология концептов* / Под. ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. — Волгоград, 2005. — С. 257–258; *Яскевич Ю. В.* Семантичний аналіз лексем концепту СТРАХ / FEAR // *Studia Germanica et Romanica*: Іноземні мови. Зарубіжна література. — Д., 2010. — Т. 7. № 3 (21). — С. 179–187.

³ *Семиотика страха* : Сб. статей / Под. ред. Н. Букс и Ф. Конт. — Париж; М., 2005. — 456 с.; *Греймас А. Ж., Фонтаній Ж.* Семиотика страстей. От состояния вещей к состоянию души. — М., 2007. — 336 с.; *Frawley A.* Semiotics of Happiness: rhetorical beginnings of a public problem. — Bloomsbury Academic, 2015. — 225 p.

Визнаючи вагомий внесок учених у вивчення лінгвістичного виміру втілення емоцій, слід визнати, що поза увагою дослідників залишається емотивний вимір комунікації, а саме — авторська інтенціональність у трансляції певних емоцій. Такий стан речей надихає на спробу застосувати інший, прагматичний, підхід до вивчення текстів як одиниць комунікації, що має за основу визнання комунікативного смислу цілого тексту⁴. Комунікативний смисл, закладений автором тексту, має бути зрозумілим іншому учаснику спілкування — читачеві, тобто «декодуватися» відповідно до власного емотивного досвіду й світосприйняття. На необхідність системного дослідження «усіх можливих прагматичних комунікативних смислів у більш-менш стандартизованих, типових контекстах певної лінгвокультури» вказує Ф. Бацевич⁵. Цей підхід дозволяє не зважати на літературознавчу традицію класифікації художніх текстів, він виключно антропоцентричний, як того вимагають сучасні гуманітарні науки, і комунікативно спрямований, що вкладається в зазначене поле лінгвістичної прагматики; у порівняльному аспекті прагматичний комунікативний підхід дозволяє виявляти універсальні й відмінні текстотвірні процеси актуалізації комунікативних смислів носіями різних лінгвокультур.

Об'єктом нашого дослідження стали україномовні та англійські тексти жахів — зразки такого типу текстів, що виразно транслює авторську інтенцію залучити читача до естетики страху. Страх — це комунікативний смисл, що «лежить на поверхні», тобто чітко вирізняється за своєю соціокультурною, психологічною, філософською і навіть фізіологічною сталістю. Спробуємо окреслити механізми взаємодії емотивної інтенції автора й елементів текстотворення в текстах жахів українською й англійською мовами.

Розроблена класифікація об'єктів репрезентації та референції страшного⁶ окреслює універсальну психологічну й культурологічну сфери досвіду людини, що впливають на сприйняття об'єкта як страшного. Референція в художньому тексті залежить, з одного боку, від інтенції автора, з другого боку, текст — це сфера комунікації автора й читача, тож остаточний смисл, коли текст стає зразком тексту жахів, з'являється лише внаслідок співпраці комунікантів. Первинним для сприйняття текстів як страхітливих стає конфлікт суб'єкта-реципієнта і суб'єкта-джерела страху, причому референція останнього ґрунтується на алогізмі його атрибутів, що відповідає природі страшного⁷. Суб'єкт-суб'єктні відношення постають як основа появи комунікативного смислу «страх», а самі суб'єкти (і джерело, і реципієнт страху) — первинними носіями цього смислу. І якщо суб'єктивність у мовленнєвій діяльності є основною категорією лінгвістичної прагматики⁸, то поділ суб'єктів на суб'єкт-джерело страху й суб'єкт-реципієнт страху в інтенції і сприйнятті суб'єктів комунікації (адресанта й адресата) відповідає задуму адресанта. Аналіз широкого ілюстративного матеріалу дозволяє стверджувати, що основним критерієм такого поділу стає класифікація референта як джерела страху, який відображає набуття відповідного комунікативного смислу, на що впливають екстралінгвальні (авторська інтенція, психо-

⁴ Бацевич Ф. Проблеми й термінологічний апарат сучасної лінгвістичної прагматики // Вісн. нац. ун-ту «Львівська політехніка»: Сер. «Проблеми української термінології». — Л., 2008. — № 620. — С. 250–253.

⁵ Бацевич Ф. Нариси з лінгвістичної прагматики. — Л., 2010. — С. 42.

⁶ Сазонова Я. Ю. Референційний статус суб'єкта-джерела страху в українських текстах літератури жахів // Наук. зап.: Сер. «Мовознавство». — Тернопіль, 2016. — № 1 (25). — С. 89–95.

⁷ Сазонова Я. Ю. Алогізм референції в текстах жахів (на матеріалі української й англійської мов) // Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики. — Чернівці, 2016. — Вип. 11–12. Ч. 2. — С. 212–216.

⁸ Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики. — С. 10.

логічні засади сприйняття страшного, спільний культурний багаж тощо) та лінгвальні (референція і номінація) чинники⁹.

Запропонований Ф. С. Бацевичем поділ комунікативних смислів на апіорний, «який наявний (відкладений) у психічній діяльності кожного індивіда як його світоглядні, психічні, психологічні, ментальні, комунікативні та інші константи (установки)», й апостеріорний, «який виформовується у ході комунікації як діяльності»¹⁰, дозволяє класифікувати й тексти жаків за типом суб'єкт-суб'єктних відношень, що лежить в основі побудови тексту як результату авторської емотивної інтенції. Це спостереження дозволило поділити тексти жаків на два типи — конвенційні й неконвенційні. У першому типі комунікативний потенціал вираження смислу «страх» засобами номінації суб'єктів-джерел страху розглядається як результат актуалізації конвенційних суб'єктних відношень у процесі творення текстів жаків; у другому — як результат актуалізації неконвенційних суб'єктивно створених зв'язків із вигаданим світом, які автор має «довести», «обґрунтувати» комунікативний смисл «страх». Кожний з типів текстів відрізняється стратегіями побудови комунікативного смислу «страх», вираженого апіорно або апостеріорно, тобто логіка реалізації смислу полягає в таких схемах референції суб'єкта-джерела страху:

- 1) суб'єкт — апіорна онтологічна класифікація «страшний» — атрибути й дії;
- 2) суб'єкт — атрибути й дії — апостеріорна ситуативна класифікація «страшний».

За умови реалізації першої схеми апіорна онтологічна класифікація «страшний» здійснюється шляхом називання суб'єкта ім'ям із соціокультурним «багажем». Друга схема потребує поступового й постійного обґрунтування, що суб'єкт «страшний», шляхом насичення тексту відповідними атрибутами й предикатами.

Формальна вибірка з ілюстративного матеріалу дала змогу виділити такі засоби вербалізації суб'єктів-джерел страху:

- іменники / субстантивовані прикметники-назви зловмисних міфічних істот і нечисті (*a ghost, a zombie, a vampire, the undead* та ін.; *чорт, змії, відьма, привид, зомбі, вовкулака, отир* та ін.);
- іменники-назви людей (живих) (*Burny, maniac* та ін.; *хлопчик, малюк, молодий Дж., пан Розман, Вірунька* тощо);
- іменники-назви представників живого світу (*cockroaches, a black cat, a bat, a wolf, willows* тощо; *зайці, щури, равлики, чорний кіт* тощо);
- іменники «загальної» (general) семантики (*a figure, a thing, a creature, an object, a being* та ін.; в українських текстах не зафіксовані);
- іменники-назви досягнень технічного прогресу (*robot; бот*);
- іменники-назви предметів побуту й повсякденного життя (*toy monkey, Belsen express, hotel* та ін.; в українських текстах не знайдено);
- особові, вказівні й неозначені займенники (*something, they, he, it; вони, воно, той / тої, щось*);
- іменники-назви монструозних живих істот або трансформерів (*hybrid creatures, monster, Dracula, phone people* та ін.; *щуролоди, жінка-комаха, карлик, потвора* та ін.).

⁹ Сазонова Я. Ю. Типи референції в текстах дискурсу жаків // Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди, 2016.— Вип. 43.— С. 208–216; Сазонова Я. Ю. Вербалізація суб'єкта-джерела страху як носія соціально-історичної травми в англійській та українській літературі жаків // Наук. зап. Сер.: «Філол. науки (мовознавство)».— Кіровоград, 2015.— Вип. 138.— С. 369–374.

¹⁰ Бацевич Ф. Нариси з лінгвістичної прагматики.— Л., 2010.— С. 18.

Аналіз лексичних значень слів виокремлених семантичних груп засобів номінації суб'єкта-джерела страху підвів до висновку, що цей лексичний корпус складається з одиниць різного емотивного забарвлення. Наприклад, іменники / субстантивовані прикметники-назви зловмисних міфічних істот і нечисті завжди мають негативну конотацію, а іменники-назви представників тваринного світу й монструозних істот можуть і асоціюватися зі страхом (*a bat* або *a wolf, monster*), і викликати позитивні (*заяць* чи *равлик*) або нейтральні асоціації (*phone people; карлик*), інші ж семантичні групи слів комунікативно й емотивно нейтральні. Комунікативний потенціал засобів номінації джерел страху не може бути повною мірою схарактеризований, як і не може бути досліджений їхній текстотворчий потенціал, якщо не брати до уваги дескрипції, що супроводжують референти в тексті, а також їхній предикативний потенціал, тобто ті предикації, які вводять в обмежене буття тексту жаків і актуалізують референт суб'єкта-джерела страху. Аналіз комунікативного потенціалу засобів вербалізації таких референтів може також супроводжуватися спостереженнями щодо їхньої ідентифікованості / неідентифікованості.

У текстах з конвенційними суб'єкт-суб'єктними відношеннями з огляду на характеристики комунікативного потенціалу номінація суб'єктів апріорно «страшними» лексичними одиницями робить текст односпрямованим й однозначним зразком дискурсу жаків, що відповідає схемі 1, адже світорозуміння, відбите в лексичному й енциклопедичному значеннях таких номінацій, тлумачиться безпомилково, і відповідні атрибути й предикати, притаманні референту цієї номінації, передбачувані, тому і текст стає передбачувано страшним. Конвенційність суб'єкт-суб'єктних відношень у межах цього типу текстів створює конвенційність їхнього сприйняття і, відповідно, конвенційного створення комунікативного смислу «страх», який виступає як апріорний, тобто такий, що має широке соціокультурне підґрунтя. Цей тип текстів виокремлений на основі первинної й остаточної класифікації суб'єкта як страшного і його категоризації (належності до конкретного типу страхітливих істот). Але аналіз конвенційних текстів широкого спектру референції страшного (з огляду на їхнє соціокультурне підґрунтя і на час створення) вказує на більшу варіативність актуалізації комунікативного смислу «страх» засобами референції, тобто, поперше, вона може відбуватися також за схемою 2 (суб'єкт — атрибути й дії — апостеріорна ситуативна класифікація «страшний»), як наприклад, в оповіданнях про привидів, по-друге, базовий смисл «страх» має відтінки залежно від міфологічного підґрунтя номінації страшного суб'єкта, що якісно виокремлює універсальні й національно специфічні аспекти уявлення про джерело страху.

Номінація суб'єктів-джерел страху іменниками-назвами зловмисних міфічних істот, що мають страхітливу й негативну конотацію носіїв зла, соціально, культурно та релігійно зумовлена, характерна для раннього періоду зародження й розвитку літератури жаків. На думку дослідників міфології та етнопсихології, функціонування міфів забезпечує сталість і традиційність не тільки культурного розвитку, а й існування етносу завдяки інтеріоризації «артефактів культури, складної системи символів як знакових композицій, систем, <... > сукупності етнічних ознак у вигляді мови, догматів віри й вірувань з відповідними стандартами поведінки»¹¹. Це пояснює закріплену за міфічними істотами характеристику носіїв зла або добра, яка залишається зрозумілою протягом тривалого часу історії людства, адже «світорозуміння людини становить у певному розумінні базу-

¹¹ Кувєда В. Міфологічні джерела української етнокультурної моделі: психологічний аспект.— Д., 2007.— С. 8.

ву матрицю творення загальної картини світу в етнопсихічній реальності»¹². Наприклад, суб'єкт-джерело страху зомбі за своїм культурним «багажем» апріорно класифікується як такий, що не може бути віднесений до живих або неживих істот, це перехідне існування, яке з погляду комунікативного підходу може бути потрактоване як апріорний комунікативний смисл «страх-відраза», що ґрунтується на сприйнятті реципієнтом гідких атрибутивних характеристик, які переходять усі межі прийняттого в суспільстві: «They are *deformed. Not nice at all, there's a lot of lumpiness and a lot of oozing discharge.* <...> Apart from anything else, *it smells, it smells bad*» (А. Вілсон), «The cop, who not a minute earlier carried a *sizable gut over his gun belt, appears to have lost his mid-section. His beefy upper body teeters on an impossibly thin waist, all sense of proportion obliterated. This can't be right. His stomach. It's gone*» (В. Есмонт). Суб'єкт-суб'єктні відношення в текстах жахів про зомбі будуються на апріорній характеристиці джерела страху як такого, що має єдину мету — насититися живою плоттю, тому ці суб'єкти агресивні й цілеспрямовані, недоговороспроможні, адже не мають свідомості; конвенційність текстів цього типу передбачає, що реципієнти страху помирають. Приреченість суб'єкта-реципієнта, що закладена в міфологічній картині світу англосмовної лінгвокультури, вимагає відповідної сюжетної розбудови тексту, де актуалізується апріорна модифікація комунікативного смислу «апокаліптичний страх».

Період формування уявлень про міфічні істоти впливає на їхню інтерпретацію в різні часи, тож можна говорити, що в текстах новітнього періоду страхітливості і напруженість емотивного впливу цих імен з часом слабне, залишаючи лише естетичний складник. Тексти новітнього періоду можуть містити назви міфічних істот, запозичені з інших культур, як це, наприклад, сталося з появою текстів про привидів в українській лінгвокультурі. Актуалізація комунікативного смислу «страх» у текстах оповідань про привидів двох лінгвокультур має спільне культурно-історичне тло, яке для українських текстів жахів вторинне. Спільними для текстів жахів залишаються всі шляхи актуалізації цього смислу, передусім референція суб'єкта-джерела страху, що повною мірою здійснюється не номінацією лексемами *ghost / привид*, а типовими атрибутами й предикатами, які впливають на побудову тексту жахів. Традиційно привид може бути впізнаний реципієнтом страху за відповідними атрибутами: випаровуваннями або рухом повітря («Але раптом мені здалося, ніби все в хаті покритося *синноватим серпанком або швидше паром*, як то була у лазні» — М. Костомаров); звуками («І коли раз, у глупу ніч, в одноманітну музику знайомих звуків ушлівся новий — він зразу піймав його і насторожився. Це був *тихесенький, жалибний скрегочучий писк, ніби забуте кошеня безсилою лапкою мовчки шкрябало по шибці*» — Ю. Будяк); зовнішністю, подібною до трупа («При тім я завважив, що його простягнена і по лікоть *гола рука була незвичайно біла, якої я ще не видав ніколи у бідного хлопця-пастуха*» — І. Франко); білим убранням («Хто ж се в *білій одежі* уносить в мраці над водою?» — О. Кислевська) або типовим за життя вбранням («Часом показується мені на мить у сутінках бічних, неосвітлених вуличок. З блідим, нерухомим обличчям, в *острій уланській шапці, у військовім однострою*, стоїть за вуглом якоїсь кам'яниці і дивиться на мене» — В. Софронів-Левицький) та ін.

Важливою для комунікації автор — читач виявилася також цілеспрямованість джерела страху привида, адже саме вона допомагає будувати текст відповідно до читацьких очікувань і зрозуміти відтінки апріорного комунікативного смислу «страх» (покарання, шок, підтримка / заспокоєння, нагадування, марення).

¹² Там же.— С. 12.

Що ж до текстів із неконвенційними суб'єкт-суб'єктними відношеннями, де наявне вираження комунікативного смислу «страх», слід підкреслити їхню «сучасність», яка виявляється як в експлуатації рис конвенційних текстів, так і в більшій авторській індивідуалізації вираження феномену страху. Артур Б. Рів зазначає, що сучасність і новітня наука викликають трансформації в літературі жахів, тому маємо становлення нового модифікованого стилю¹³.

Синкретизм у створенні текстів жахів проник не лише в царину жанрової своєрідності, а й у вираження феномену страху. Успішній комунікації автор — читач уже не вистачає номінування суб'єкта-джерела страху лексемою з відповідним значенням, нові суб'єкти мають референтами складні утворення, що їх вигадає людський розум, переповнений культурно-історичним багажем, новітніми знаннями, суб'єктивними психологічними особливостями й багатою фантазією. Про маніфестацію страшного розмірковує, наприклад, Дейвід Дж. Хартвелл, указуючи на зміни як у змісті, так і у формі його викладу (оповідання, новела, роман), що оновлювалися майже кожного десятиліття після Першої світової війни: «наше уявлення про літературу жахів і про те, що цей термін позначає, змінювалися з плином часу, включаючи або виключаючи зі складу цієї категорії різноманітні твори. Можливості психологічного страху, здається, остаточно стерли межу, і тепер уже немає сумніву, що відтоді жак став більш інклюзивним»¹⁴. Д. Дж. Хартвелл пропонує визнати три основні напрями сучасної літератури жахів, що спираються на різні «модуси емпізи страху: 1) моральна алегорія; 2) психологічна метафора; 3) фантастика»¹⁵. Такий підхід до вивчення жахів важливий тому, що, по-перше, концентрує увагу на різних принципах створення страшного (європейському християноцентричному й психологічному); по-друге, наголошує на основних типах суб'єкт-суб'єктних відношень у цих трьох трендах і відповідно на специфіці маніфестації суб'єкта-джерела страху й актуалізації комунікативного смислу «страх» та його варіацій. Також цей підхід дозволяє довести, що джерелом страху може бути будь-що, головне — потрясіння моральних або психологічних засад реципієнта страху, що вважаємо основою неконвенційних текстів жахів. З погляду лінгвістичної прагматики, інтенціональність неконвенційних текстів більше спирається на психологічне тло, ніж на соціокультурне чи історичне, що його потребувала авторська інтенція в межах конвенційних текстів. Відповідно вигаданий світ текстів жахів, актуалізований у неконвенційних текстах, має свої особливості, а саме:

- він максимально реалістичний, навіть коли йдеться про фантастичний мodus страшного;
- суб'єкт-суб'єктні відношення вмотивовані не соціокультурними або релігійними чинниками, а морально-психологічними чи суто психологічними;
- суб'єкт-джерело страху вербалізований мовними одиницями, що не мають закріплених у культурній пам'яті носіїв мови асоціацій і конотацій, які впливають на текстотворення й текстосприйняття; будова тексту не мотивована культурними чинниками, а повністю спирається на інтенцію автора;
- інтенція автора має абсолютний вплив на реалізацію комунікативного смислу «страх» і на спектр його варіацій;
- номінація суб'єкта-джерела страху відповідає одній з інтенцій автора — побудові вигаданого світу жахів шляхом створення онтологічних лакун, які заповнюються у специфічний спосіб;

¹³ Arthur B. Reeve. Introduction // *The Best Ghost Stories*.— New York, 1919.— P. VII.

¹⁴ *The Dark Descent* / Ed. by David G. Hartwell.— New York, 1987.— P. 10.

¹⁵ *Ibid.*— P. 8.

– інший спосіб мотивації страшного й вербалізації суб'єктів-джерел страху вимагає доказової бази того, що це справді страхітливий суб'єкт, тому його референція відбувається за схемою 2 (суб'єкт — атрибути й предикати — класифікація «страшний»). У неконвенційних текстах дискурсу жахів суб'єкт-джерело страху вербалізований мовними одиницями, які потребують перебудови звичних зв'язків у процесі референції і набуття таких атрибутів і предикатів, що дозволять цьому суб'єктові стати головним елементом будови вигаданого світу жахів;

– комунікативний смисл «страх» виражений апостеріорно ситуативно.

Зважаючи на окреслені вище особливості творення неконвенційних текстів жахів, виокремлюємо такі їхні різновиди: тексти із суб'єктом-джерелом страху — монстром; тексти з неідентифікованим суб'єктом-джерелом страху й тексти з умовно ідентифікованим суб'єктом-джерелом страху.

Перший різновид текстів має комунікативний потенціал вираження смислу «страх» у неконвенційних, суб'єктивно створених обставинах, залежних від авторської інтенції, і закладений у психологічній метафорі, яка становить модус емпізи страху, що концентрується на вивільненні прихованих страхів реципієнта. На думку психологів, страх перед спотвореним — це дисморфобія, нав'язливий страх потворності (власної або інших). Алогізм референції суб'єктів-джерел страху включає в себе монструозність як характеристику зовнішньої невідповідності нормам світобудови реципієнта страху, у цьому сенсі монструозність межує із поняттям інакшості, яке, доведене до найвищого ступеня, може сприйматися як страшне (*a pulpy, tentacled head surmounted a grotesque and scaly body with rudimentary wings; зі всіх кутків носувалися страховища: мотилі, в яких замість крил виростили з боків вогненні язики; товсті черви, що дихали димом*). З іншого боку, монструозність, сприйнята як характеристика іншої світобудови, споріднена з поняттям нового, незрозумілого (*the city of tentacled monsters somewhere beyond the galaxy*). Обидві ці смислові варіації простежуються в текстах жахів і актуалізують смисли «страх невідомого» і «страх іншого». Тексти з монструозними суб'єктами-джерелами страху не можуть бути віднесені до конвенційних лише за ознакою передбачуваності відрази як реакції реципієнта, адже, як зазначалося вище, повнота референції передбачає урахування й предикатів, що сприймаються як загрозові. І саме предикати дій у таких текстах вказують на непередбачуваність можливих суб'єкт-суб'єктних відношень і повну залежність від інтенції автора (зафіксовані предикати руху на зразок *to walk, to lumber, to leave traces, сипатися, літати, рухатися*; предикати положення у просторі *to sit, сидіти*; екзистенційні предикати *to appear, to be, to breed, скидатися, перемінитися, перетворитися* та ін.). Вигадані світи текстів жахів не лише заселені страхітливими істотами, а й побудовані в невідомий раніше страхітливий спосіб, тобто ці тексти можуть бути спрямовані й на актуалізацію варіацій комунікативного смислу «страх-благоговіння», коли джерело страху не викликає відрази, а атрибути, що його вирізняють, мають конотацію «вічний, непереможний»: «Distant though the island was, he felt that a monstrous and invincible evil could flow from the sardonic stare of that bent, ancient figure in brown»¹⁶.

Неконвенційні суб'єкт-суб'єктні відношення в текстах жахів можуть відображати таке сприйняття дійсності суб'єктом-реципієнтом страху, що спонукає його до високого ступеня узагальнення при спробі вбудувати джерело страху у свій світоустрій. У такому разі маємо підстави говорити про неідентифіковане джерело страху. Вербалізація неідентифікованого суб'єкта-джерела страху відбувається двома засобами — лексемами «загальної» семантики на зразок

¹⁶ URL: <http://www.hplovercraft.com/writings/texts/fiction/dwh.aspx>.

a figure, a thing, a creature, an object, a being та неозначеними й особовими займенниками *something, it, he, they* в англійській мові й *щось, воно, той* в українській; ці засоби можуть бути поєднані у випадках уживання словосполучень типу *some creature*. Наведені спостереження дозволяють зробити висновок, що таким чином вербалізується суб'єкт-джерело страху, яке характеризується, з одного боку, відсутністю потенційної здатності до ідентифікації, а з другого, — за таких умов створюється необхідність заповнювати онтологічні лакуни. Отже, у неконвенційних текстах жахів інтенція автора залишається незмінною — актуалізація комунікативного смислу «страх невідомого». Щодо труднощів ідентифікації і вербалізації невідомого Г. Лавкрафт зауважував: «З усіх страждань тих днів найгіршою була неможливість це [дослідження] описати. Я ніколи не зможу розповісти про те, що побачив і збагнув у години бісівських досліджень, — бо в жодній мові для цього немає достатньо символів і понять. <...> У кращому разі, людська мова здатна передати загальний характер нашого досвіду <...>»¹⁷. Тому, гадаємо, творення й сприйняття неконвенційного тексту дискурсу жахів стикається із проблемою нестачі мовного арсеналу для вербалізації всіх фантазій людини. Наприклад, текст Г. Лавкрафта (оповідання «Не») має назву (сильна позиція тексту), що складається з одного слова — особового займенника, який комунікативно покликаний створити лакуну в онтології вигаданого світу, частково заповнити її смислом «суб'єкт — живий, людина, чоловік; визначений суб'єкт» і налаштувати очікування читача щодо ідентифікації цього суб'єкта шляхом номінації або вербалізації атрибутів і предикатів, але насамперед — актуалізувати смисл «страх невідомого»: «I saw *him* on a sleepless night when I was walking desperately to save my soul and my vision»¹⁸ — це перше речення тексту. Атрибути й предикати суб'єкта-джерела страху в тексті допомагають у здійсненні референції і модалізують суб'єкт, відносячи його саме до джерел страху: «His *flesh*, though *dry and firm*, was of the quality of ice; and I almost shrank away»¹⁹. Так само «страх невідомого» актуалізується в тексті оповідання Ю. Винничука «Порядок — це все», де джерело страху *вони* доводить реципієнта до самогубства, переконуючи, що він усім заважає: «Хай *вони* роблять те, що роблять, а я їм не заважатиму, їх багато, *вони* дуже пильні, не обминуть порошинки, віники, наче птахи, пурхають у їхніх руках. *Все, що не потрібно, все, що не на місці, зникає*»²⁰.

Під умовно ідентифікованим суб'єктом-джерелом страху мається на увазі суб'єкт, номінований нейтральною лексичною одиницею, що не має жодних негативних конотацій у мові й лише в обмеженому просторі вигаданого світу жахів окремого тексту стає носієм комунікативного смислу «страх», наприклад, *хлопчик, toy monkey* тощо. Відповідність схемі 2, коли референція й називання суб'єкта-джерела страху передують обґрунтуванню його комунікативних особливостей (тобто класифікації «страшний»), сприяє залученню автором різноманітних атрибутів і предикатів, що уточнюють і доповнюють референцію згідно з авторськими інтенціями, напр.: «The monkey glimmered up at him from his older son's hands, *grinning its old familiar grin. The same grin that had haunted his nightmares as a child* <...>»²¹. Оскільки вигаданий світ дискурсу жахів забезпечує стабільну психологічну й соціокультурну базу, то якою б багатою не була фантазія автора або витонченою його уява, він використовує сталі людські страхи. Таким чином, можна стверджувати, що в неконвенційних текстах з умовно ідентифіко-

¹⁷ URL: <http://www.hplovecraft.com/writings/texts/essays/shil.aspx>.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Винничук Ю. Місце для дракона.— Х., 2015.— С. 57.

²¹ The Dark Descent.— Р. 82.

ваним джерелом страху відбувається регулярна експлуатація психологічних і соціокультурних засад вираження комунікативного смислу «страх», які історично закладені в цей тип текстів. За нашими спостереженнями, умовно ідентифіковані суб'єкти-джерела страху можна поділити на три групи:

1) за ознаками привида (будь-що індивідуально страхітливе через суб'єктивне сприйняття подій як покарання за неправомірні дії реципієнта): «Коридором до малюка повільно наближалася висока постать. <...> Довга тінь повзла підлогою до Тео. <...>» (М. Кідрук);

2) за ознаками монстра (будь-що, що має незвичні зовнішні риси): «Хлопчик здригнувся, озирнувся та — присягаюся — вищирився на мене. Незважаючи на темряву, я бачив, як недобрый сталевий вогник зблискує в його очах, а крізь стоншени, злісно викривлені губи проглядають вершечки зубів» (там же);

3) за ознаками Антихриста (будь-що, що спокушає реципієнта до співпраці всупереч морально-етичним нормам): «Їх звать енкаведистами, хоч насправді то слуги Антихриста» (Г. Пагутяк).

З огляду на викладене бачення можливості застосування комунікативно-прагматичного підходу до вивчення текстотворення (наприклад, текстів жахів) наголосимо на тому, що окреслені засади дають змогу максимально взяти до уваги суб'єктивність їхнього породження, що, на наше переконання, і становить стрижень прагматичного аналізу. Відповідно до головного критерію (суб'єктивності) може здійснюватися й порівняв дослідження актуалізації комунікативного смислу, тобто те, як вибудовується смисл цілого тексту, що транслює певну емоцію. Іntenціональність породження смислів у таких текстах закладена в референції й номінації суб'єктів у тексті й маніпулюванні суб'єкт-суб'єктивними відношеннями, що можуть відповідати апріорним конвенційним зв'язкам або бути неконвенційними й апостеріорно суб'єктивними. Незважаючи на виокремлені відмінності між конвенційними й неконвенційними текстами жахів, вагомим об'єднувальним чинником залишається трансляція смислу «страх»; певні варіації цього смислу експлуатуються як у конвенційних, так і в неконвенційних текстах. Експлуатація смислів — це водночас і критерій, що об'єднує тексти в історичній перспективі й у якісному вимірі.

(Харків)

YA. YU. SAZONOVA

PRAGMATICS OF SUBJECT-SUBJECT RELATIONS IN ENGLISH AND UKRAINIAN HORROR FICTION

The article presents an analysis of the mechanisms of interaction of an author's emotive intention and text creating elements in English and Ukrainian horror texts in view of pragmalinguistics. In accord with it, the texts are classed as conventional and non-conventional that corresponds the subject-source of fear and subject-recipient of fear relations; the basis of defining these subjects is psychological, cultural and linguistic grounds of fearful objects reference. The factor that unites the texts within the bounds of an author's intention is the exploitation of communicative senses.

Key words: linguistic pragmatics, horror text, subject-source of fear, subject-recipient of fear, conventionality and non-conventionality of text.